

SAMENGESTELD DOOR
CHANELLE DELAMEILLIEURE
EN JOLIEN GIJBELS

CONSENT

EEN GESCHIEDENIS
VAN DWANG EN VRIJE WIL
EN ALLES DAARTUSSENIN

Lannoo

INHOUD

INLEIDING

De vele lagen van consent 7

1 — SUBTIEL VERZET TEGEN SLAVERNIJ

Toestemming, dwang en keuzevrijheid
in de Grieks-Romeinse oudheid — *Christian Laes* 21

2 — JA, IK WIL?

Over toestemming, dwang en partnerkeuze
— *Chanelle Delameillieure* 39

3 — ‘MET HAREN LISTIGHEN RADE HEEFT SI MIJN CONSENT GECREGHEN’

Instemming met seksuele relaties in
de eerste Nederlandse vertaling van *Celestina* (1550)
— *Dagmar Vandebosch* 61

4 — IN DE NATUUR EEN MANSPERSOON

Interseksualiteit en medische onderzoeken
in de vroegmoderne rechtbank — *Jonas Roelens* 79

5 — DE EERSTE ONGEWILDE KEIZERSNEDE

Patiënten, artsen en moeilijke bevallingen
in de 19de eeuw — *Folien Gijbels* 105

6 — WIE ZWIJGT, STEM T TOE

De positie van dove mensen in onderwijs en samenleving

— *Corrie Tijsseling* 127

7 — OPGEDRONGEN MAAR OMARMD?

Koloniaal hokjesdenken, agency en weerstand

in Belgisch-Congo — *Margot Luyckfasseel* 153

8 — WEL OF GEEN DIENSTBEVEL?

Consentkwesties in de koloniale geschiedenis

van de Molukse gemeenschap in Nederland

— *Gerlov van Engelenhoven* 171

9 — MOEDER, MAAR GEEN OUDER

Adoptie en afstand in het naoorlogse België

— *Chiara Candaele* 189

10 — TOESTEMMING EN TENTOONSTELLING

Over het benutten, conserveren en tentoonstellen

van menselijke resten in Museum Vrolik

— *Laurens de Rooy en Lisa Vanderheyden* 213

BESLUIT

Een nieuwe taal voor consent 237

Bibliografie 241

Eindnoten 251

Over de auteurs 259

INLEIDING

De vele lagen van consent

Consent draait om het erkennen en respecteren van persoonlijke grenzen. Het is een fundamenteel begrip dat verwijst naar het recht van ieder mens om keuzes te maken over zijn, haar of hun eigen lichaam en leven. Consent trekt grenzen in sociale relaties en markeert het verschil tussen liefde en geweld, tussen vrijheid en dwang, tussen macht en onderdrukking.

De aandacht voor consent is de laatste jaren sterk toegenomen, waardoor je de indruk zou kunnen krijgen dat het om een relatief recent begrip gaat. In dit boek zullen we laten zien dat dat idee aan herziening toe is. Je kunt je wel de vraag stellen of er vroeger al evenveel aandacht was voor de betekenis, toepassing of moeilijkheden die ermee gepaard gaan. We zijn geneigd om geschiedenis te lezen als een gestage evolutie richting meer bewustzijn over thema's als consent. Toch verloopt maatschappelijke verandering zelden rechtlijnig. Ze meandert, kent een terugval, en wat vandaag vanzelfsprekend lijkt, kan morgen opnieuw onder druk komen te staan.

Hoewel de Engelse term *consent* inmiddels is ingeburgerd in het Nederlands, gebruiken we vandaag de dag meestal het woord 'toestemming'. Toch dook het woord 'consent' al honderden jaren geleden op in juridische dossiers en literaire teksten in het Middenlands. Het begrip stamt uit het Latijn en verwees toen, net als nu, naar instemming en overeenstemming. Door de eeuwen heen kreeg het telkens nieuwe invullingen, maar bleef het draaien rond dezelfde kern: de mogelijkheid om keuzes over het eigen lichaam en leven uit te drukken in taal. Een blik op het verleden maakt duidelijk dat toestemming nooit een eenvoudige ja-nee-vraag was, maar een gelaagd en geladen concept met een lange, verrassende geschiedenis

die tot op de dag van vandaag doorwerkt. Hoe namen mensen in verschillende tijden en contexten positie in binnen het spanningsveld tussen dwang en vrije wil? Hoe functioneerden gemarginaliseerde groepen binnen sociale systemen waarin macht ongelijk verdeeld was? Konden zij, ondanks onderdrukking, toch keuzes maken? En hoe geven we hun ervaringen weer, wanneer deze groepen zelf zelden aan het woord kwamen in geschreven bronnen? Was er sprake van verzet, stil protest of andere vormen van handelingsvermogen? Welke betekenissen kreeg consent in het verleden? Die vragen staan in dit boek centraal.

Spraakmakende onthullingen

Wereldwijd kunnen miljoenen mensen niet vrij beslissen over hun eigen lichaam en hun eigen acties: ze kunnen niet kiezen met wie ze trouwen, wanneer ze seks hebben, welke kledij ze dragen of welke medische ingrepen ze ondergaan. Die beperkte autonomie vloeit voort uit ongelijkheid, sociale uitsluiting en diepgewortelde culturele normen. Waar op mondiaal niveau vaak gedacht wordt aan mensenhandel of dwanghuwelijken, verschuift de focus dichter bij huis naar seksueel geweld en grensoverschrijdend gedrag. Dat is grotendeels te danken aan de MeToo-beweging, die zich entte op de zinsnede van activist Tarana Burke uit 2006. Sinds 2017 deelden talloze vrouwen, en ook steeds meer mannen, hun verhalen, die voor velen pijnlijk herkenbaar waren. #MeToo werd zo niet alleen een aanklacht tegen daders, maar ook een collectieve oproep tot verandering, die ons dwingt na te denken over hoe we als samenleving omgaan met grenzen, wederzijdse toestemming, lichamelijke integriteit en machtsverhoudingen.

#MeToo zette niet alleen juridisch en activistisch veel in gang, maar zorgde er ook voor dat discussies over grensoverschrijdend gedrag zichtbaarder werden in de populaire cultuur en zo

maatschappelijk verankerd werden. Films, series en muziek over consent hebben het medialandschap de afgelopen jaren overspoeld en het debat over wat toestemming nu wel of niet is, is binnengeslopen in huiskamers, kantoorruimtes en schoolomgevingen. Een kleine greep uit het aanbod laat dat duidelijk zien. In 2020 verscheen *Promising Young Woman*, een film die pijnlijk blootlegt hoe seksueel geweld tegen vrouwen vaak wordt gebagatelliseerd. In 2022 kwam *She Said* uit, gebaseerd op het waargebeurde verhaal van de vrouwen die Harvey Weinstein aanklaagden. Een aantal jaren eerder bracht *Bombshell* een soortgelijk verhaal over de wantoestanden binnen de Amerikaanse nieuwszender Fox News. Ook in populaire series speelt consent een belangrijke rol. In het beklijvende *I May Destroy You* (2020) probeert het hoofdpersonage grip te krijgen op wat haar is overkomen: een verkrachting terwijl ze gedrogeerd was. Hetzelfde thema komt aan bod in *Baby Reindeer* (2024), en ook in het populaire *Sex Education* keert het thema telkens terug in de relaties die jongeren met elkaar aangaan. In de muziekwereld is consent eveneens nadrukkelijk aanwezig. Zo scoorde Angèle een internationale hit met *Balance ton quoi*, een allusie op de zinsnede waarmee #MeToo in Frankrijk viraal ging. In de bijbehorende geanimeerde videoclip worden mannen heropgevoed in een soort van *consent academy*. Lady Gaga maakte in 2016 indruk met haar Oscar-performance van *Till It Happens to You*, een nummer over seksueel geweld op Amerikaanse universiteitscampussen. Dit soort muziek, films en series wordt doorgaans warm onthaald en kan op veel erkenning en applaus rekenen, wat laat zien hoezeer deze thema's mensen raken en maatschappelijk resoneren.

In het afgelopen decennium zijn de nieuwsmedia bovendien overspoeld met verhalen over grensoverschrijdend gedrag en machtsmisbruik. Binnen de televisiewereld kwam de Vlaamse acteur en comedian Bart De Pauw onder vuur te liggen na beschuldigingen van stalking en grensoverschrijdend gedrag tegenover meerdere vrouwelijke collega's. Choreografe Anne Teresa De Keersmaecker haalde de voorpagina's na aantijgingen van toxisch

leiderschap en psychologische intimidatie van medewerkers en studenten. In 2022 barstte het schandaal rond *The Voice of Holland* los, waarbij twee deelnemers aangifte van verkrachting deden tegen jurylid Ali B, en ook andere medewerkers van onzedig gedrag werden beticht. De Nederlandse presentator Matthijs van Nieuwkerk werd door tientallen (voormalige) collega's beschuldigd van het creëren van een angstcultuur en structureel pestgedrag op de werkvloer. En dit soort incidenten bleef niet beperkt tot de media. In uiteenlopende sectoren kwamen soortgelijke verhalen naar boven, gevolgd door interne onderzoeken, publieke verontwaardiging en discussies over hoe grensoverschrijdend gedrag beter kan worden aangepakt.

Juridische uitdagingen en grenzen

Er bestaat een aanzienlijke kloof tussen de heldere, afgebakende definities van consent in wetgeving en theorie enerzijds, en de complexe, vaak rommelige realiteit van sociale interacties anderzijds. Die kloof wordt pijnlijk zichtbaar wanneer rechters en samenlevingen geconfronteerd worden met ambigue of evoluerende getuigenissen, waarbij het invullen van een strikte juridische definitie niet altijd haalbaar blijkt. Om slachtoffers beter te beschermen, leggen overheden via een hervorming van het strafrecht steeds meer nadruk op actieve, enthousiaste en wederzijdse toestemming. Die trend zette zich in België al door in 2022, en in Nederland in 2024. Momenteel voert ook Frankrijk een hervorming door, met als katalysator de gruwelijke zaak uit 2024 rond Gisèle Pelicot, die jarenlang werd verkracht door haar echtgenoot en tientallen andere mannen terwijl ze gedrogeerd was. Deze juridische verschuivingen moeten tegemoetkomen aan situaties waarin een gebrek aan fysiek verzet of direct bewijs van geweld slachtoffers in een juridisch vacuüm plaatste.

Toch blijkt ook deze aanpassing niet genoeg om alle uitdagingen te overbruggen. Veel vrouwen deelden verhalen over incidenten

die soms jaren geleden hadden plaatsgevonden. Hun getuigenissen waren niet altijd volledig of consistent, wat sommigen aangrepen om hen in diskrediet te brengen. Dit leidde tot de opkomst van de hashtag #BelieveWomen, als reactie op de neiging om slachtoffers te wantrouwen en hun ervaringen te ondermijnen. Wetenschappelijk onderzoek toont aan dat traumatische herinneringen vaak gefragmenteerd zijn en in de loop van de tijd kunnen verschuiven. Inconsistenties in verklaringen wijzen dus niet per se op onwaarheden, maar eerder op hoe het brein trauma verwerkt. In plaats van getuigenissen te beoordelen op absolute coherentie, zouden we ons moeten richten op het leed, de pijn en de langdurige impact die slachtoffers met zich meedragen. Het erkennen van deze realiteit is essentieel om een cultuur te creëren waarin mensen zich veilig voelen om hun ervaringen te delen en gehoord te worden.

Vooroordelen en diepgewortelde genderstereotypen blijven een genuanceerde benadering van consent ook bemoeilijken. Een onderzoek van Amnesty International uit 2019 wees uit dat hardnekkige misvattingen over verkrachting, zoals het idee dat slachtoffers medeverantwoordelijk zouden zijn omdat ze uitdagende kledij droegen, dronken waren of zich flirterig zouden hebben gedragen, nog steeds wijdverbreid zijn onder Belgische mannen. Nederlands onderzoek toont daarnaast aan dat slachtoffers die niet voldoen aan de stereotiepe narratieven van verkrachting en slachtofferschap vaker geconfronteerd worden met wantrouwen en negatieve reacties van hun omgeving. Deze maatschappelijke denkbeelden en juridische definities schieten tekort wanneer het aankomt op de vele grijze zones binnen seksueel geweld en grensoverschrijdend gedrag, de situaties die zich bevinden tussen enthousiaste toestemming en een expliciet 'nee'.

Om werkelijk iets te veranderen, is een diepgaandere culturele verschuiving nodig, die niet alleen juridische kaders aanscherpt, maar ook stereotiepe ideeën over seks, macht en grensoverschrijding kritisch bevraagt en doorbreekt. Dit boek kan daartoe een aanzet

geven door ons hedendaagse begrip van consent te bevragen, en licht te laten schijnen op de manier waarop historisch gegroeide denkkaders en praktijken tot stand zijn gekomen.

Geen eenduidig begrip

We praten geregeld over consent en gaan er dan vaak van uit dat we allemaal hetzelfde bedoelen, maar in werkelijkheid schuilt er achter dat ene woord een wereld aan betekenissen, nuances en contexten. Ondanks belangrijke ontwikkelingen in de afgelopen decennia blijft het lastig om tot een breed gedeelde, algemeen aanvaarde definitie te komen. Lange tijd werd toestemming beschouwd als een equivalent van vrije wil en werd het diametraal tegenover dwang geplaatst. Het probleem met die definitie of invulling is dat heel wat situaties moeilijk in een van beide categorieën te plaatsen zijn. Sinds de jaren 2000 groeit in wetenschappelijke publicaties het besef dat toestemming misschien meer omvat dan vrije wil en dat er, ook wanneer iemand ergens mee instemt zonder dat echt te willen, toch sprake kan zijn van een vorm van toestemming. Een moeder kan beslissen om haar kind ter adoptie af te staan, ook al verscheurt die keuze haar. Je kunt instemmen met een ongemakkelijk medisch onderzoek omdat je weet dat het je gezondheid ten goede komt. In die gevallen ligt consent mijlenver af van hoe velen deze term intuïtief zouden definiëren, als een expressie van een verlangen of een positieve emotie. De laatste decennia definiëren wetenschappers consent of toestemming dan ook eerder als ‘akkoord gaan met’, een invulling die een rationeel proces of een keuze weerspiegelt, en die dus ruimer is dan de interpretatie als een emotioneel en enthousiast verlangen.

Die inzichten beïnvloedden ook het historisch onderzoek. Zo gaf de Kerk in de late middeleeuwen een nieuwe betekenis aan het huwelijk door toestemming centraal te stellen. Lange tijd werd dit gezien als bewijs dat liefde en emoties toen al een rol speelden bij

partnerkeuze. Pas in de afgelopen decennia gingen historici kritischer kijken: mogen we de canonieke, juridische term consensus wel vertalen als ‘consent’ en begrijpen als vrije wil? Of projecteren we daarmee een moderne betekenis op een begrip dat achthonderd jaar geleden misschien een andere lading had? Middeleeuwse en vroegmoderne literatuur over seks en relaties, bijvoorbeeld, laat zien dat ideeën over toestemming in die samenlevingen complexer waren dan vaak wordt aangenomen, en dat ook mensen toen consent genuanceerd konden benaderen. Daarnaast hebben historici in de laatste decennia licht geworpen op de machtsstructuren die toestemming kunnen ondermijnen of vervormen. Mensen in gemarginaliseerde posities stemden vaker in met situaties die ze eigenlijk niet wensten, of hun toestemming werd eenvoudigweg genegeerd of als minder belangrijk beschouwd dan die van anderen. Toestemming was bijvoorbeeld zelden aan de orde in 20ste-eeuwse doveninstituten, waar kinderen werden onderworpen aan gewelddadige onderwijstechnieken die hen moesten leren spreken. In de vroegmoderne periode kregen interseksuele personen te maken met ongewilde fysieke onderzoeken in het kader van rechtszaken. Toestemming is dus geen universeel toepasbaar begrip: niet iedereen beschikt over evenveel zeggenschap. De grens tussen dwang en vrije wil verschilt naargelang de context.

Veel vormen van consent

Tegenwoordig wordt toestemming meestal geassocieerd met seksuele relaties en intimiteit, maar zijn de betekenis en het belang ervan niet veel ruimer? En moeten we hedendaagse ideeën over individualisme, autonomie en zelfbeschikking niet loslaten als we historische samenlevingsmodellen bestuderen? In dit boek tonen we aan dat ‘toestemming’ een veelzijdig begrip is, dat toepasbaar is op allerlei situaties waarin mensen keuzes maken over hun lichaam en leven, of daarin worden belemmerd. Door consent ruimer te benaderen dan

enkel op seksueel vlak, hopen we dichotomieën te doorbreken die hedendaagse debatten vaak domineren. Zo willen we de vele schakeringen tussen een enthousiast ja en een resoluut nee blootleggen en zoeken naar een taal om ook die grijze zone te beschrijven. Een langetermijnperspectief maakt duidelijk dat we consent niet als iets opzichzelfstaands mogen beoordelen, maar dat we steeds aandacht moeten hebben voor context, machtsverhoudingen, en de ruimte die mensen al dan niet hebben om zich vrij te bewegen in tal van situaties, gaande van de keuze waar je wilt wonen tot de ingrijpende keuze om het lichaam van je overleden kind al dan niet ter beschikking te stellen aan de wetenschap.

In sommige domeinen van het leven, zoals de geneeskunde, is consent een verankerd en leidend principe. Lichamelijke autonomie is in de afgelopen halve eeuw het uitgangspunt geworden van ethische commissies, deontologische handboeken en rechtspraak. Het concept *'informed consent'* speelt vandaag een cruciale rol bij klinische studies en medische behandelingen. Dit principe houdt in dat patiënten recht hebben op heldere informatie over hun gezondheidssituatie en eventuele behandelingen, en zelf kunnen beslissen of ze een bepaalde behandeling willen ondergaan. In Nederland werden de rechten van patiënten vanaf de jaren 1990 vastgelegd in verschillende wetten, in België is er sinds 2002 een patiëntenrechtenwet, die onlangs nog werd aangepast. Op het eerste gezicht lijkt de autonomie van patiënten dus gegarandeerd en ondersteund door wetgeving. In de laatste jaren is er binnen de geneeskunde bovendien veel aandacht voor een model van patiëntgerichte zorg waarin gedeelde besluitvorming centraal staat. Een open dialoog moet ervoor zorgen dat het verkrijgen van toestemming niet louter een formaliteit is, maar het resultaat van samenwerking met en actieve betrokkenheid van patiënten. Toch blijven er belangrijke obstakels bestaan die een uitdaging vormen voor de autonomie van patiënten. Recent onderzoek wijst er onder meer op dat patiënten het medisch jargon van artsen niet altijd begrijpen, waardoor ze misschien instemmen met procedures zonder

een goed begrip van de risico's, voordelen of alternatieven. Ook taalbarrières, tijdsdruk, wantrouwen tegenover consentformulieren en een onevenwichtige machtsdynamiek tussen artsen en patiënten kunnen ertoe leiden dat de autonomie van patiënten in gevaar komt. Tot slot kunnen ook bepaalde ziektebeelden, zoals dementie, ervoor zorgen dat informed consent in de praktijk moeilijk ligt.

De eerste internationale denkoefeningen over informed consent als manier om patiënten te beschermen vonden plaats na de Tweede Wereldoorlog, als reactie op de gruwelijke nazi-experimenten in de concentratiekampen. Dit leidde tot de Code van Neurenberg, met tien ethische regels voor onderzoek op mensen. Toch was informed consent in de decennia erna nog niet standaard, omdat veel artsen dachten dat zulke experimenten uitzonderlijk waren geweest, en eigen aan het naziregime. Pas in de jaren 1960 en 1970 ontstonden ethische commissies, mede door schandalen zoals het Tuskegee-onderzoek van de U.S. Public Health Service naar de gevolgen van syfilis voor zwarte mannen. Tussen 1932 en 1972 onderzochten artsen het verloop van de ziekte bij 399 zwarte Amerikanen in Alabama zonder hun te vertellen dat ze syfilis hadden en zonder hun levensreddende medicijnen toe te dienen.

Wie de blik enkel op de totstandkoming van ethische en juridische categorieën van consent richt, ziet dus veel historische dynamieken van dwang en vrije wil over het hoofd. In veel domeinen was consent geen geformaliseerd principe, maar iets dat in de praktijk tot uiting kwam. Voordat een principe als informed consent werd verankerd in wetgeving en ethische richtlijnen, vroegen artsen bijvoorbeeld in bepaalde situaties wel en in andere situaties geen toestemming aan patiënten om een medische behandeling uit te voeren. En zelfs als er wel formele principes bestonden, konden toestemmingspraktijken daarvan afwijken. In het 20ste-eeuwse België bepaalde het Burgerlijk Wetboek bijvoorbeeld dat de biologische ouders van kinderen uit het buitenland moesten instemmen met adoptie, maar er bestonden manieren om die toestemmingsvereiste te omzeilen.

Agency en intersectionaliteit

De meeste hoofdstukken van dit boek gaan over vormen van dwang en vrije wil in het gebied dat nu Nederland en België omvat. Ze vertellen verrassende consentverhalen, van moeders die in bedenkelijke omstandigheden hun kind ter adoptie afstonden tot intersekse personen die lichamelijke onderzoeken moesten ondergaan in het kader van rechtszaken. In de antieke wereld was fysieke dwang zelfs een constante in het leven van onvrije mensen. Dit boek wil recht doen aan de vele vormen die consent kon aannemen in het verleden. Elk hoofdstuk verkent het speelveld van macht en agency waarin mensen zich sinds de oudheid bevonden. De mate waarin zij keuzes over hun lichaam en leven konden maken, hing af van hun positie in de samenleving en van de autoriteiten waarmee ze te maken hadden. Daarbij is consent als concept niet altijd voldoende rekbaar om die ervaringen in een ver verleden of in contexten van extreme ongelijkheid te vatten. In die gevallen vormen de concepten ‘agency’ en ‘intersectionaliteit’ een belangrijke aanvulling.

In veel historische domeinen, zoals vrouwen- en gendergeschiedenis, medische geschiedenis en koloniale geschiedenis, wordt ‘agency’ gebruikt om te onderzoeken hoeveel handelingsruimte mensen hadden in samenlevingen die gedomineerd werden door wetten en gewoonten die hun een ondergeschikte, gemarginaliseerde en afhankelijke rol voorschreven. Agency is binnen de historische wetenschap een breed omarmd begrip, maar het gebruik ervan is ook stevig bekritiseerd. De term roept immers de associatie op met activisme en verzet tegen maatschappelijke normen en structuren, terwijl weinig personen aan wie historici agency toeschrijven zich in feite echt opstelden als tegenstander van de maatschappelijke structuren en sociale systemen waarin ze zich begaven. Agency betekent in die context dus niet noodzakelijk dat iemand het systeem uitdaagt en tegen de structuren ingaat (al kan dat wel), maar eerder dat er binnen dat systeem ruimte bestaat voor handelen,

keuzes en betekenisgeving, hoe beperkt die ook moge zijn. Zo zijn er voorbeelden van patiënten in de 19de eeuw die weerstand boden tegen de druk van artsen die een risicovolle ingreep op hen wilden uitvoeren door het ziekenhuis te verlaten. Dergelijk verzet vloeide voort uit een gegronde angst voor het eigen leven, maar stelde de autoritaire machtsstructuren binnen de geneeskunde op zichzelf niet ter discussie. Daarnaast helpt het concept agency bij uitstek om de handelingen van onvrije of gekoloniseerde mensen te bestuderen in samenlevingen met verregaande onderdrukking. Hoewel zij weinig handelingsvrijheid hadden, slaagden sommigen er toch in een vertrouwensfunctie bij de eigenaar te verkrijgen of bepaalde voordelen te verwerven door samen te werken met koloniale regimes.

Een ander essentieel begrip in dit boek is intersectionaliteit. De gemeenschappelijke noemer die alle hoofdstukken verbindt, zijn de ongelijke machtsverhoudingen waarmee mensen in het verleden werden geconfronteerd. Intersectionaliteit is een theoretisch kader om die ongelijkheid en discriminatie te vatten. De Amerikaanse jurist Kimberlé Crenshaw introduceerde dit concept in 1989 om duidelijk te maken dat discriminatie vaak plaatsvindt op het kruispunt van verschillende identiteitskenmerken, zoals gender, ras, klasse, religie, leeftijd enzovoort. Ze constateerde bijvoorbeeld dat zwarte vrouwen in de Verenigde Staten op basis van zowel hun gender als hun huidskleur werden gediscrimineerd op de werkvloer. Zij ervoeren met andere woorden unieke vormen van discriminatie die verschilden van de ervaringen van hun witte vrouwelijke collega's en van hun zwarte mannelijke collega's. Om de geschiedenis van consent te bestuderen, biedt dit kruispuntdenken een verhelderend denk-kader. Veel vrouwen uit de arbeidersklasse hadden in de afgelopen eeuwen bijvoorbeeld een zwakkere onderhandelingspositie bij confrontaties met autoriteiten dan vrouwen uit de burgerij. In koloniale samenlevingen voegt structureel racisme een extra betekenislaag toe aan dergelijke onderhandelingen. Dit boek bespreekt verschillende historische voorbeelden van intersectionaliteit, waardoor het

een minder abstract gegeven wordt. In de verhalen in dit boek zijn verschillende identiteitskenmerken ‘aan het werk’. De groepen die onze aandacht krijgen, bevonden zich vaak in de marge van de samenleving. Door hun leeftijd, handicap, sociale positie, vrouw-zijn, koloniale achtergrond, ambigue lichaamskenmerken, status als slaaf-gemaakte, of een combinatie daarvan, stonden ze kwetsbaar in onderhandelingen over consent.

De verhalen in dit boek verkennen hoe toestemming, of het gebrek eraan, een rol speelde in de levens van slaafgemaakten, jongeren die belemmerd werden in hun vrije keuze van een huwelijkspartner, een personage uit een boek dat een geheime seksuele relatie aangaat, intersekse personen die ongevraagd fysiek werden onderzocht, patiënten die ongewild levensbedreigende operaties ondergingen, kinderen die opgroeiden in doveninstituten, gekoloniseerde bevolkingsgroepen die te maken kregen met koloniale verdeel-en-heersstrategieën, biologische ouders en adoptiekinderen die van elkaar werden gescheiden, en tot slot ouders van gestorven kinderen van wie de lichamen in de handen kwamen van anatomen. Een beter begrip van de veelzijdigheid en complexiteit van toestemming in het verleden stelt ons in staat om nuance aan te brengen in hedendaagse debatten.

Een geschiedenis zonder primaire bronnen

De stem van gemarginaliseerde groepen uit het verleden laten klinken is een uitdaging. Het gebrek aan bronnenmateriaal uit eerste hand is een bekend probleem. Mensen in de marge van de samenleving bevonden zich vaak niet in een positie om hun versie van de feiten op papier te zetten, en de verhalen van personen die dat wel hebben gedaan, zijn vaak verloren gegaan in de loop van de geschiedenis. De meeste historische documenten en publicaties die we vandaag in bibliotheken en archieven terugvinden, zijn dus gecreëerd

door machthebbers of mensen in geprivilegieerde posities. Die laatste categorie van bronnen vormt de basis voor de meeste verhalen in dit boek. Bronnen van onder meer schrijvers, artsen, overheden, juridische autoriteiten en koloniale ambtenaren vormen de lens waardoor we de grenzen tussen dwang en vrije wil proberen te onderzoeken. Voor recentere periodes is er meer mogelijk. Aan de hand van interviews kunnen historici inzicht krijgen in de ervaringen en herinneringen van mensen die weinig papieren sporen hebben nagelaten.

Een fundamentele vraag is of het wel mogelijk is om gemarginaliseerde groepen te begrijpen zonder bronnen uit de eerste hand. Sinds de jaren 1980 hebben wetenschappers uit de onderzoeksvelden postkoloniale studies en subalterne studies zich bijvoorbeeld vragen gesteld over de mogelijkheid om de ideeën, verlangens en bekommernissen van onzichtbare onderdrukte groepen in kaart te brengen. De Indiase wetenschapper Gayatri Chakravorty Spivak stelde in haar beroemde essay *Can the subaltern speak?* dat het onmogelijk is om de gedachten te achterhalen van mensen die niet echt meetelden als volwaardige burgers in de koloniale samenleving in India. Omdat ze zich aan de rand van de samenleving bevonden, werden hun stemmen nooit herkend of erkend door de toenmalige autoriteiten. En het zijn juist die autoriteiten die de bestaande bronnen hebben gecreëerd. In andere onderzoeksvelden zijn soortgelijke kritische geluiden te horen. Sommige medische historici menen bijvoorbeeld dat het onmogelijk is om de stem van patiënten uit medische bronnen te halen, omdat artsen bij het opstellen van deze documenten de ziekte-ervaringen en ideeën van hun patiënten niet relevant vonden. Deze stiltes in de bronnen vormen een grote uitdaging voor historisch onderzoek naar consent.

De voorbije decennia hebben historici methoden ontwikkeld om die uitdaging de baas te kunnen. Ze bestuderen hoe de macht van gezaghebbende autoriteiten sporen heeft nagelaten in bestaande historische documenten, ze besteden aandacht aan veelzeggende stiltes

in de bronnen, maar evengoed zoeken ze waar mogelijk naar glimpen van de stemmen van gemarginaliseerde groepen. Op deze manier slagen historici erin informatie uit bronnen te halen die de makers ervan nooit hebben willen geven. Dergelijke interpretaties vragen om veel verbeeldingskracht en grondig bronnenonderzoek. Toch beseffen we hoe moeilijk het blijft om de ervaringen van mensen te begrijpen zonder bronnen die hun eigen perspectief weerspiegelen.

De uitdagingen die bij het onderzoeken, beschrijven en bespreken van consent in het verleden naar voren komen, weerspiegelen de complexiteit van het concept zelf. In dit boek brengen we specialisten uit uiteenlopende onderzoeksvelden samen om de historische betekenissen van consent te verkennen en de vele nuances en grijze zones ervan zichtbaar te maken: wat hield de term vroeger in, en in hoeverre kan 'toestemming' helpen om ervaringen te begrijpen in contexten van ongelijkheid en machtsverschil? Met die brede blik op het verleden willen we inzichten aanreiken die ook de hedendaagse debatten over consent kunnen verdiepen en verrijken.

Consent draagt het GPRC-label, wat staat voor ‘Guaranteed Peer Reviewed Content’. Publicaties die dit label dragen, hebben een peerreviewprocedure doorlopen die beantwoordt aan de internationale wetenschappelijke standaarden.

www.lannoo.com

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken met interessante, exclusieve aanbiedingen.

Tekst Christian Laes, Channele Delameillieure, Dagmar Vandebosch, Jonas Roelens, Jolien Gijbels, Corrie Tijsseling, Margot Luyckfasseel, Gerlov van Engelenhoven, Chiara Candaele, Laurens de Rooy en Lisa Vanderheyden

Hoofdredactie Channele Delameillieure en Jolien Gijbels

Eindredactie Annemiek Seeuws, Quick red fox

Omslagontwerp Bloemendaal & Dekkers

Vormgeving binnenwerk Keppie & Keppie

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2025 en de auteurs

D/2025/45/608 – ISBN 978 94 014 3334 1 – NUR 680

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave zijn uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.